

بیست و یکویں صدی ٹی براہوئی زبان نا آخبت، ویل وگڑتیک

جلیل احمد مینگل

ایم فل سکالر، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کونڈہ

ڈاکٹر منظور بلوچ

لیکچرار، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کونڈہ

Abstract

According to UNESCO 2008 report, 2500 languages are endangered in the world, 27 of them exist in Pakistan. Brahui language is also one of them. In this research paper it would be try to shed some spotlight on the real status of Brahui language, whether the Brahui language is endangered or it is still safe. According to UNESCO report the cause of endangerment of Brahui language is because of the less speakers but at the same time it is interesting to note here that Brahui speakers are present from Balochistan to Afghanistan, Iran and Turkmenistan. The real cause of endangerment of the Brahui language will be tried to evaluate in this article.

Key words: Brahui Language, endagere, UNESCO report

بیست و یکویں صدی انفارمیشن ٹیکنالوجی، علم و ادب نا صدی اے۔ دا صدی ٹی چندی مسئلہ
غاک ام مومن آبریرہ۔ دا مسئلہ غاتیان منٹ نا تعلق دنیا نا متکن انگ زبان براہوئی تون ام ارے۔ دا
فتیان غٹ آن اہم وحیران کروک آ مسئلہ براہوئی زبان نا معدومیت نا اے۔ براہوئی زبان نا متکنی نا
باروٹ روسی پٹ و پول کروک ایم۔ ایس۔ اینڈرونوف پاک کہ براہوئی اے دراوڑی خاہوت آن
جتا مننگ نا تاریخ اے 3000 مُست مسیح پانگ نے (اینڈرونوف، 181980)۔ براہوئی زبان نا

شمار پاکستان نا قدیم انگ زبانی تھیٹری مرکی۔ دا زبانی نا بناؤ و قدامت نا باروٹ ماہرین لسانیات و براہوئی زبانی نا تینا بھاز انگا پٹ و پول کروک آک ام اندہن پارہ (بیدار، 2014، 10)۔ اسہ جاگہ نس قدیم انگ زبانی تا باروٹ پاننگا نے کہ ”پوسکن آ زبانی قدیم انگ زبانی تا سیبواے ہلیسا چرینگے ہیل کیرہ“ (فاروقی، 2016، 182)۔ مگہ ننا زبانی و ادب نا بھاز انگا علم بردار آک براہوئی زبانی نا معدومیت نا گرتی ء مُستی پین رنگ تریسا تالان کرینو یا تو دا فک براہوئی زبانی نا متکئی و ارزشت آن واقف فس یا دا فک اسہ خاص ء سوچ سینارداٹ براہوئی زبانی نا معدومیت نا ہیئت ء حقیقت ء پدشاغسا تالان کرینو۔ دا سوچ ء مونی اتنگ نئی یونیسکو نا 2008 ء ناہمور پورٹ ء ہراٹے کہ دنیا نا 2500 زبانی تے گرتی ٹی پاننگا نے و پاکستان ٹی ساڑی 27 زبانی تے ہراقتیبی براہوئی زبانی نا پین ام اواراء۔ اگہ براہوئی زبانی ء 1972 ء و 1982 ء نا مردم شماری نارداٹ گرتی ٹی پاننگا کہ تو اسہ ہیئت نس اس۔ انتہہ کہ دا سال تا مردم شماریک لسانی بنیاد آ ہلویر۔ ہرا نا سو ب آن براہوئی زبانی پاروک آ تا گونشت نا باروٹ سہمتو۔

اندہن اگہ ایلو مردم شماری تا جاچ ہلنگے ہراقتیبی براہوئی زبانی ء ایلو زبانی تیان جتا شمار کننگا تو براہوئی زبانی پاروک آ تا تعداد ہر مردم شماری ٹی و دیسا خننگ۔

1901 ء ٹی غٹ آ ہندوستان ٹی براہوئی زبانی پاروک آ تا گونشت مسہ لکھ آن خوک اسکہ۔

1911 ء ٹی بلوچستان ٹی اوفنا آبادی 167787 اس۔ 1931 ء نا مردم شماری ٹی دا گونشت و دیسا 224425 مس۔ پاکستان نا اولیکو مردم شماری 1951 ء نارداٹ بلوچستان ٹی براہوئی زبانی پاروک آ تا گونشت 262463 اس و براہوئی زبانی پاروک آ تا گونشت نا نسبت ٹی بلوچستان ٹی ارٹیکو نمبر آ نس۔

1961 ء نا مردم شماری ہمو وخت آ مس، ہرا تم کہ ملک نئی مارشل لگاسس۔ جھالاوان نا براہوئی پاروکا قبیلہ خاک مش تھیٹری نسر و داڈان بیدس دا مردم شماری ج نا موسم ٹی مس۔ دا توتھیٹی بھاز آ

براہوئی خاہوت آک بچ آن بچنگ کن باسن انگا علاقہ غاتیا کارہ۔ ولد امام د مردم شماری ٹی براہوئی پاروک آتا گونشت 365772 نشان مننگا نے (براہوئی، 1982، 37، 38)۔

دا اعداد و شمار بیرہ بلوچستان ٹی براہوئی زبان پاروک آتا۔ ولے دا زبان نا پاروک آک بلوچستان آن بیدس پیشن نا علاقہ غاتیبی اسہ بھلوکچ سیٹی آباداریر۔

کامل القادری پاک کہ؛ براہونیک بلوچستان آن بیدس سندھ، جاندی اوغانستان، دے ٹکی ایران۔۔۔۔ ٹی ام بھلوکچ سیٹی آباد۔ ولے اوفا گونشت نا باروٹ پک سماف۔ اسہ اندازہ سینا رداٹ داوخت آبراہوئی پاروک آتا گونشت کم وود بیست لکھ مرو (براہوئی، 1982، 33)۔

ایم۔ ایس۔ ایندر ونوف نارداٹ براہوئی اسہ دراوڑی زبان اسے۔ دا پاکستان ٹی بنیادی وٹاٹ قلات و ہری پور نا علاقہ غاتیبی و کوٹہ نادا پارا پارا نا علاقہ غاتیبی و کراچی نا علاقہ غاتیبی، اندہن پاکستان ناسی علاقہ غاتیبی ایران و افغانستان اسکان پانگلک۔

براہوئی پاروک آتا غٹ گونشت نا باروٹ معلومداری اف، اوک تینے بلوچ آتین جتا پاسہ، ہرانا سوب آن مردم شماری ٹی اوفا گونشت آن معلومداری مننگ مفک۔ 1961ء نام مردم شماری نارداٹ 366000 بندغاک تینا لہسی زبان براہوئی پارینو۔ (151000 پاروک آک قلات نا علاقہ غاتیبی، 108000 کوٹہ نا علاقہ غاتیبی، 38000 حیدرآباد نا علاقہ غاتیبی و 27000 کراچی نا علاقہ غاتیبی)۔ پاکستان و افغانستان ٹی ساڑی 86000 بندغ آک ہراک کہ تینا ارٹمیکو زبان براہوئی پارینو۔ براہوئی پاروک آک ملک نا جنوب شمالی علاقہ غاتیبی آباد۔ اوک تینا سہد ارتون اوارشور اوک و چیچانسور نا نیام ٹی آباداریر۔ ایران ٹی براہوئی پاروک آک ملک سنادے ٹکی علاقہ غاتیبی ہرا کہ پاکستان و افغانستان ناسیم آباد (سبزوار آن بمپور اسکان)۔ براہوئی پاروک آتا دا ڈیہہ تیبی آبادی ہرا کہ تقریباً اسہ اندازہ سے۔ دا فرض کننگا نے کہ 25000 آن 100000 اسکان افغانستان و ایران ٹی آباد۔ یونین آف سویت سوشلسٹ ریپبلک ٹی براہوئی

پاروک آتا اسہ چنکو گوشت کس ترکمانستان ٹی آبادارے۔ اگہ نن پاکستان ٹی منہ عشرہ ٹی براہوئی پاروک آتا تیزی ٹی و دسا آبادیء حساب کین تو (1911ء ٹی 146300، 1951ء ٹی 218600، 1961ء ٹی 365800)۔ داڑان سہاتمک کہ داوخت اسکان براہوئی پاروک آتا غٹ گوشت و دسا 400000 آن 1500000 اسکان سرمنسے (Andronove, 1980، 15)۔ بڑزکونوشت آتھی براہوئی زبان نا پاروک آتا کچھ مون آتخسا یونیسکو نارپورٹء نن ساڑی آدورٹی اسہ مفروضہ کس پانگ کینہ۔ انتے کہ یونیسکو نارپورٹ و بی بی سی نا زبان تاگرتی نا باروٹ مضمون ہرا ٹی زبان تاگرتی ٹی منگ نا سوب آک او زبان تھی ہیٹ کروک آتا کم انگا تعدادء پانگانے۔ ولے داوخت اسکان براہوئی زبان پاروکا تاگوشت اوڑاف۔ داکان بیدس زبان تاگرتی ٹی منگ نامنہ سوب آتے دہن ام پانگانے:-

(i) دنیا ٹی ہرا زبان تااے سرمنگ نا پانگانے او قتی پاکستان نا بیست و ہفت زبانک ام او ار اریر۔ ہرا قتی براہوئی، بلتی، مانیا، پورک، پھلور، کلاشہ، خوار بہادر واہی، چلیسو، دامیلی، ڈوماکی، گوارباٹی، گاور، جاد، کاٹی، خوار، کنڈل شاہی، اورمری، پھلورا، سوی، سپٹی، طوروالی، اوشوجو، واکی، یدیا روزنکساری او ارء (بی بی سی۔ 2009ء)۔

براہوئی زبان آن بیدس ایلو غٹ زبان تا معدومیت نا سوب دا زبان تھی ہیٹ کروک آتا کم انگا کچھ پانگانے۔ ولے براہوئی زبان ٹی ہیٹ کروک آتا کچھ تو لکھ آتھیء۔

(ii) نوزدہ میکو صدی نا آخر و بیست میکو صدی نا بناء ٹی ہرا تم بیماری یا و بانا تالان منگ آن یا قبائلی جنگ آتا سوب آن بھلو کچھ سیٹی بندغ آتا اموات مس ہرا نا سوب آن زبان تا معدومیت نا گرتی و دی مس۔ (Vari, 213)

(iii) اسہ گرتی ٹی مروک آ زبان ہمزبانء ہرا نا پاروک آتا بھلو کچھ سیٹی کہنگ نا سوب آن تعداد کم مریا کے یا او فک اسہ پین زبان سیٹی تینا زبانء بدل کیر۔ زبان ہمزوخت آختم مریک ہرا تم او نا

پاروک آک باقی رہینگلیس دہن انگازبانء اسہ مردہ عزبان کس پاننگک۔ اگہ اسہ زبان سیناچھو پاروک
کس مف تو بالآخر دہن انگازبان معدوم مریک۔ (Graddol-1997)

(iv) بھاز وخت دہن مریک کہ حکومت بیرہ اسہ زبان سینا شونداری کن تینا غٹ وسائل آتے
استعمال کیک وایلوچنکا زبان تے راج ٹی، سکول یا ایلو جاگہ غاتیا استعمال کپک تو ایلو زبان تیا توجہ کم
مریک (Lalmalsawma, 2017)۔

داام اسہ حقیقت اسے کہ براہوئی زبانء چندی ڈہیل آک اریر۔ ہرانا سوب آن دا زبان
تینا ایلو ترقی یافتہ انگا ہمسایہ زبان تنون ام گام مننگ کتہ نے۔

”پٹ پول کروک آتا مون آبراہوئی تینا اینونا حیثیت اٹ چاہندارء۔ دا تینن کنگک کہ
فوک لٹریچر آن بیدس پین چھو ادب براہوئی ٹی ساڑی اف۔ ڈینس برے پاک کہ براہوئی بیرہ
ادب آن خالی اف، دامصنوعی کاریم تیان بیدس تینا نوشتہء مون آدننگ کتہ نے۔ براہوئی پاروک
آبندغ آتا بھلا تعداد نا خواندہء، مچے بھاز ہرا کہ خواننگ و نوشتہ آن چاہندارء پیشن نا تعلیم آن تینے
سر سہب کرینوولے تینا لمئی آزبان کن چھو حقیقیء گام اس ہر فننو“ (Andronove, 1980, 19)

”دامنگ کیک کہ براہوئی دا وخت اسکان اسہ ادبی زبان اس جوڑ مننگ کتہ نے ہر مسئلہ
داسکان حل طلبء۔ دا حقیقت آن بیدس دا نا انتظامی آکاریم تیبی ساڑی مفنگک، براہوئی نوشتہ ٹی
عربی و فارسی حروف آتا زیات استعمال مننگ، ادبی فیصد تانہ مننگ نا برہر، گراٹمر و تدریسی آ کتاب
آتا غیر موجودگی، دہن انگا سکول آتا غیر موجودگی ہراڑے براہوئی زبان ٹی خوانفنگا کہ، دا زبان ٹی
مستقل وڑاٹ کتاب و جرائد آتا چھاپ مفنگک و دافتیان بیدس چندی پین سوب آک ہرا فک
براہوئی زبان نا وجودء ایلو نوشتہ مروک و ترقی یافتہ انگا زبان تا فہرست ٹی اچہ سا“
(Andronove, 1980, 20)۔

سائنسی نصاب و اصطلاح غادا زبان ٹی دا وخت اسکان چھو کاریم کس متنے۔ بین الاقوامی

ادب نا ترجمہ ہر اکہ اسہ زبان سینا شوننداری نا کسرئس مننگ کیک ولے براہوئی زبان ٹی دہن ء ہچو کاریمئس ساڑی اف۔ اندہن انگامواد آتے ترجمہ کننگانے ہرافتے آن براہوئی زبان ء ہچو فائدہ کسرئس رسینگٹنے۔ دازبان ٹی معیاری تنقید واصطلاح سازی ناضرورت ارے۔

نن داپاننگ کینہ کہ بیست ویکمی صدی ٹی براہوئی زبان ہچو صورت ٹی معدوم مننگ کپک ولے ایلوہیت داام ارے کہ چندی وہیل آتاسوب آن براہوئی زبان ایلوترقی یافتہ انگا زبان تا فہرست کئی ادارام اف۔ دہن کہ سندھی زبان ء ہرانا شوننداری ناسوب ایلو زبان تیبی ساڑی مواد آتے تینا لمئی آبولی ٹی ترجمہ کننگ ء۔ او اینوافتا غٹ نصاب سندھی زبان ٹی ساڑی ء وپاکستان ناترقی کروک آزابان تیبی ادارے۔

ارٹمیکو دا کہ انہ بیست ویکمی صدی ناہیت ء کین ہرا کہ سائنس وانفارمیشن ٹیکنالوجی نا صدی ء ودا صدی ٹی ہر زبان ء داڑتون ام گام مروئی تمک۔ انفارمیشن ٹیکنالوجی ناترقی عالمگیریت ء تیز کرینے ودا دنیا چھنک / مختصر مرسیاء۔ معلومات دوی کننگ کن بھلو کچ سیٹی انٹرنیٹ نامک ء ہلنگنگ ء و دادے دوست تخننگ ودا سرپند مننگ کہ داذریعہ اسہ ڈیہہ سینا شوننداری ٹی فائدہ مند مروا مرکہ ترقی کروک آڈیہک اریر۔

امرکہ عالمگیریت کثیرالزبانی پاروک آتیکن گڑتی ودی کننگ ء۔ اندہن زیات آن زیات بندغاک بھلا زبان تا ذیہا انحصار کننگ ء ہرا کہ اینو انٹرنیٹ کئی استعمال مننگ کئی ء۔ ہرانا سوب آن چھنکا زبانتک ختم مننگ نا آخری حد آسلوک ء۔ تخنن اٹ داڑان دامعلوم مریک کہ دنیا نا ہفت ہزار ((7000 زبان تا پنجاہ فیصد)) (50% ده یا بیست سال کئی ختم مرو۔ (ITO, 21)

انفارمیشن ٹیکنالوجی نادا صدی ٹی ہر زبان ء تینے ٹی ہموضورت آتے پوروکروئی تمک ہرافتا کہ ضرورت ء۔ دہن کہ چندی زبانتک ہر شعبہ ٹی ترقی کرسیا ہنانو مگہ براہوئی زبان داسکان تینا ہمو متکن انگاروایت ء برجاتخانے۔

بلوچستان ٹی دا قدیم انگا زبان (براہوئی) ناشونداری کنگڑاس وسیلہ خاک ساڑی اریر۔
 ہرا فنیٹی یونیورسٹی آف بلوچستان، براہوئی اکیڈمی پاکستان، براہوئی ادبی سوسائٹی، اندھن اخبار و
 رسائل، ریڈیو ٹی وی نامنہ گھٹہ، ہرا یقین اٹ اسہ زبان سینا زندہ تخنگ وشونداری کن بگا زکم ع۔ دا
 رداٹ ذمہ دار و پامدار آتے بھاز زیات و بھلو کچ سیٹی کاریم و دا گھڑتی ۽ گھڑتی آمبار النگ و دا تا اے
 سری کن عملی و ڈاٹ مونا بنگ نا گرج۔ ہرا فک کہ براہوئی زبان ناشونداری ورکھ کن کار آمد ثابت
 مریر۔

بڑو کو حقیقت آتے مد نظر تخسا داسفارشات آتے ترتیب مننگانے:-

- (i) براہوئی زبان نا غٹ لہجہ غاتا چا ہندار ہرا کہ ادب آن واقف مریر، مکک بلیسا پرائمری آن
 بلیس پی۔ ایچ۔ ڈی اسکان نصاب ۽ جوڑ کنگے۔ تاکہ منہ مخصوص انگا بندغ آک ہرا فک کہ اسہ
 متعصب ۽ سوچ اس تخیرہ، او فنیان براہوئی زبان نابروک آنسل نا جان چے۔
- (ii) ماہرین تعلیم سائنسی اصطلاح جوڑ کیر و ایلو زبان میٹی ساڑی نصاب و ادب نا کتاب آتے
 براہوئی زبان ٹی ترجمہ کنگ تاکہ دا زبان ٹی ہیئت کروک آتے تینا لمی آ زبان ٹی تعلیم دوئی کنگ ٹی
 آسراتی مرے۔
- (iii) نظریاتی و سیاسی اختلاف آتے زبان و ادب ناشونداری ٹی اوار کنگپ۔
- (iv) براہوئی زبان و ادب نا اخد در کہ ادارہ خاک اریر بیرہ براہوئی زبان نارکھ وشونداری کن تینا
 وسائل آتے کاریم ٹی اتیر۔
- (v) براہوئی زبان و ادب نا ادارہ خاک ہرا فنیٹی بلوچستان یونیورسٹی نا کڑوغٹ آن زیات ۽ ،
 داڑے ذمہ دار انگا عہدہ غاتیا ہمو بندغ آتے تولفنگے ہرا فک کہ لسانی و قبائلی تعصب آن مریر و تینا
 ذاتی عناد آتیکن ہمو عہدہ استعمال کپس۔
- (vi) تخلیقی و ڈاٹ نوشت کار تے تینا کڑوہ ادا کنگ نا گرج۔

(vii) اینونا جدید دنیا خواست آتارداٹ پٹ وپول نا پارہ غابنگ وزبانء علمی وسائنسی مواد مننگ ناضرورتء۔

(viii) زبان ناگارمر وکالوظ آتے نہ بیرہ مچ کنگ بلکن اوفا استعمال وتالانی نادمہ واریء اداکنگ نا ہم ضرورت ارے۔

کھٹیا:-

اقوام متحدہ نارپورٹ کہ اوٹی چندی زبان تنون اوار براہوئی زبان نا ہم ایسری ناگرتی نا درشانی کننگانے۔ یقین اٹ اسہ گرتی ناہیت اسے۔ اگرن حقیقتء امنہ کین تودارپورٹ آن بیدس ہم ننے داگرتی نادرشانیء کروئیء کہ ننا زبان ہراوڑناویل آتا گواچیء اگرن اوفا ایسری کاٹم کاٹم اٹ تنون۔ او عملی وڑٹ داڑکن گام گچ کتون توننا زبانء اینونہ توبروکا وخت ننا چیلنجز آتا مومن اٹ ختم مننگ آن کس تونگ کپک۔ انتے کہ دنیا ناتارخ اٹ چندی زبانک ء ہراتا ننے بیرہ ذکر رسینگ۔ یاگڑاوجائب گھرنا زبان جوڑمسونے۔ دارداٹ غٹ آن مست تو زبان نامعدوم مننگ نا گھرتیء گھرتی اس خیال کنگ ناگرنء۔ کہ داڑان ہمسوب آتسکان رسینگ اٹ آسانی مریک، کہ اوانت وجہ غاک مننگ کیرہ ہراتیان زبان ختم مننگ نا پارہ غا انگٹیء واوہرا خطرہ غاکو ہراننا زبانء پلو یڑ کرینو۔ انتے کہ تانکہ حقیقت پسندی آن کاریم انگیر و ہمو وخت اسکان ہمو اسباب آتسکان رسینگ مشکلء اوتا تانکہ سوب آتسکان رسینگ مفک ہمو وخت اسکان اونا ازالہ یا ایسری کن ہچو گام گچ نس ارفنگ ہم مفک۔

کتاب آک

- براہوئی، عبدالرحمن، (1982)، براہوئی زبان و ادب کی مختصر تاریخ، مرکزی اردو بورڈ لاہور۔
 برے، ڈینس، (1907, 1908, 1909)، براہوئی زبان، کلکتہ۔
 بیدار، عبدالقیوم، (2014)، براہوئی نسائی ادب کا تحقیقی و تنقیدی مطالعہ، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ۔
 فاروقی، ابوبکر، (2016)، تراجم کے مباحث، سٹی بک پوائنٹ کراچی۔
 مجتہبی، حسن، (21 فروری 2009)، بی بی سی اردو۔

Andronove, M.S (1980), The Brahui Language, NAUKA PUBLISHING

HOUSE, Central Department of Oriental Literature, Moscow.

Crystal, David (2002), Language Death, Cambridge University Press.

Lalmalswma, By David (2017-01-07), India Speaks 780 Languages, 220 Lost in
 last 50 years-Survey, Reuters Blog.

UNESCO (27-28 August 2008), INTERNATIONAL CONFERENCE,

Globalization & Languages; Building on Our Rich Heritage, TOKYO

JAPAN.